LUND UNIVERSITY

Spontan ordning får offentligheten att blomstra

Hallonsten, Olof

Published in:
Svensk Linje

2024

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Hallonsten, O. (2024). Spontan ordning får offentligheten att blomstra. *Svensk Linje*, *2024*(1).

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 11. Nov. 2026

SPONTAN ORDNING FÅR OFFENTLIGHETEN ATT BLOMSTRA

Av OLOF HALLONSTEN

Sociologen Habermas har genom sin långa karriär kanske mer än någon annan behandlat begreppet offentlighet. Han har ofta beskrivits som vänster men i Habermas teorier finns tydliga liberala drag.

Jürgen Habermas är en av 1900-talets främsta samhällsteoretiker och ännu aktiv, vid 94 års ålder. Hans sociologi, som är mycket omfångsrik och varierad, låter sig knappast sammanfattas enkelt men innehåller vissa tydliga drag: Genom hela sin gärning har Habermas analyserat hur individen och de sociala gemenskaperna förhåller sig till samhällets dominerande institutioner: den demokratiska och byråkratiska staten, och den kapitalistiska marknadsekonomin.

I sin första bok *Borgerlig Offentlighet* (1962, på svenska 1981) tar sig Habermas an det moderna samhällets utveckling under 1800- och 1900-talen, och analyserar vad begreppet "offentlighet" betyder och innehåller. Han beskriver en borgerlig offentlighet, med rötter i medeltidens och renässansens städer, som under 1800-talet alltmer byggs upp av bildning, upplysningsfilosofins frihets- och jämlikhetsideal, och en stark entreprenörsanda. Habermas ger den borgerliga offentligheten en helt central roll i 1800-talets kraftfulla ekonomiska, tekniska och sociala utveckling, och beskriver den som modernitetens själva kärna: Det var initiativrikedomen och utbytena av idéer och resurser i borgerligheten som medförde att förmoderna maktstrukturer löstes upp och ersattes av liberala värden inklusive meritokrati, näringsfrihet, och framstegsoptimism.

Men den tidiga modernitetens borgerliga offentlighet förfaller, främst på eget grepp. Den har nämligen redan från början grundats i en paradox: Å ena sidan omfamnar den upplysningsfilosofin och de politiska revolutionernas jämlikhetsideal, å andra sidan är den i sin kärna elitistisk och begränsad till de övre samhällsskikten, som behållit sina privilegier och sin ställning sedan de förmoderna, feodala, samhällssystemen. De stora orden till trots är ju de stora massorna under 1800-talet alltjämt utestängda från politisk makt och deltagande i den borgerliga offentligheten. Genom urbaniseringen och kapitalismens starka expansion antog de sociala orättvisorna nya, i längden ohållbara, former.

Följderna är välkända. Arbetarklassens kamp för medborgerliga rättigheter ledde till en reformistisk

samhällsomdaning (och i vissa länder blodig revolution med efterföljande diktatur), som så småningom gav upphov till 1900-talets välfärdsstater och massamhälle. De statliga regleringar som inskränkte den kapitalistiska marknadsekonomins handlingsfrihet var säkert nödvändiga för att begränsa exploatering av natur och människa, men bromsade också entreprenörsandan, handeln och utvecklingen i stort. I och med att offentligheten gjordes universell, främst genom politiska reformer, kom den också att koloniseras av en växande byråkratisk administration. Samhällslivet underordnades och inordnades i myndighetsutövningen, och den starkt reglerade ekonomin kom snart att domineras av storföretagen.

Den borgerliga offentligheten var modernitetens själva kärna.

Den borgerliga offentligheten var modernitetens själva kärna. ”

Hos Habermas är detta helt centralt, och ett huvudtema i nästan hela hans sociologiska gärning. Han kallar det den *administrativa och tekniska rationalitetens insteg* på fler och fler livsområden, och menar att detta är en oundviklig följd av att offentligheten expanderar under kollektivistiska och korporativistiska former. När mänskliga sociala relationer blir föremål för aktiv planering genomgår de obönhörligen en instrumentalisering, de börjar betraktas och värderas utifrån specifika resultat och mål. Hänsynen till deras egenart, inneboende värdighet och autonomi försummas.

Grundläggande fri- och rättigheter för individer och grupper är helt nödvändiga i ett jämlikt, fritt och harmoniskt samhälle, men eftersom de måste kodifieras och förses med en institutionell underbyggnad som kan säkerställa deras praktiska efterlevnad, blir resultatet också en växande byråkrati och en instrumentalisering av allt fler livsområden. Samma utveckling sker även i civilsamhällets gemenskaper, där medlemsorganisationer professionaliseras och mellanmänskliga relationer rationaliseras. Ekonomins dynamik och spontana ordning absorberas av massproduktion, masskonsumtion, storföretagens oligopol och de korporativistiska maktstrukturerna – inklusive centralstyrda fackförbund och en stark tillväxt på lagstiftningsområdet. Byråkrati föder byråkrati, och i storföretagen finns kapaciteten att navigera i de alltmer omfattande regelverken.

Habermas beskriver denna utveckling som ett väsentligt hot mot demokratin och det fria samhället. Han menar att den offentlighet som frodas i civilsamhället utgör den främsta och mest skyddsvärda demokratiska institutionen. I andra demokratiteorier är universella rättigheter, representation, allmänna val, rättssäkerhet och maktdelning i sig centrala. Hos Habermas är de primärt infrastrukturer som möjliggör för offentligheten att fungera och blomstra. Den kan inte organiseras eller styras vare sig utifrån och uppifrån eller inifrån och centralt, utan uppstår och utvecklas genom spontan ordning.

Trots att Habermas ofta identifierats som socialist finns det goda skäl att istället betrakta honom som liberal, givet hans syn på offentligheten och samhällets maktstrukturer. Visserligen ställde han sig tydligt på vänstersidan i de politiska konflikter som präglade 60- och 70-talen, och inspirerade till uppgörelser med förment borgerliga och konservativa idétraditioner. Men han är tydligt besjälad av att påpeka byråkratins, den sociala ingenjörskonstens, och paternalismens expansion på bekostnad av en dynamisk och livskraftig offentlighet. Detta gör honom tvivelsutan till en förkämpe för fria och jämlika individers, och gruppers, förmågor att bygga och utveckla gemenskap på basis av ömsesidiga referensramar, prioriteringar och intressen.

Under de sextio år som gått sedan *Borgerlig Offentlighet* utkom har hela det moderna samhället omformats, genom globalisering, digitalisering, och framväxten av en postindustriell ekonomi och nya politiska paradigm. I en uppföljare, *Offentlighetens nya strukturomvandling* (2022, på svenska 2023), resonerar Habermas om följderna. Föga förvånande varnar han för nya former av kolonisering av spontana meningsutbyten och mänsklig samverkan, och därmed nya hot mot demokratin.

Globaliseringen och digitaliseringen har gjort oss alla friare, och världen till en mera öppen plats, men nya former av konformism grasserar också i detta gränslösa tillstånd. Nya nivåer av överstatlig reglering har etablerats på ännu längre avstånd från den enskilde och lokalsamhället. Vi vet att demokratin måste vinnas av och för varje generation. Hos Habermas – både 1962 och 2022 – finns djupa insikter om offentlighetens betydelse för denna strid, och dess utgång.

Olof Hallonsten är docent i sociologi och universitetslektor vid Företagsekonomiska institutionen, Lunds universitet.